

KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDEKİ 37 HK. 2817 ENVANTER NUMARALI KUR'ÂN-I KERİM'İN SÛRE BAŞI TEZHİPLERİ

SURAH-BEGINNING ILLUMINATIONS OF THE QURAN INVENTORY NUMBER 37 HK. 2817 IN KASTAMONU MANUSCRIPT LIBRARY

Mine Dilber*

Öz

Müslümanlar için kutsal sayılan, İslamiyet'in temsilcisi ve aktarıcısı rolünü üstlenen Kur'ân-ı Kerim, sanatsal açıdan da değer arz etmektedir. Bünyesinde taşıdığı kitap sanatları ve bu sanatlar içerisinde yer alan tezhip sanatının her bir detayı dönemine, üslubuna, yapan sanatkârın yeteneğine göre Kur'ân-ı Kerimleri önemli kılan unsurlardandır. Kur'ân-ı Kerimlerin en eski örnekleri, tezhip sanatında sayfaları süsleme geleneğinin bu kutsal kitapla başladığı ve tezhip sanatının gelişimine büyük ölçüde katkı sunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu eserlere örnek teşkil eden ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 37 Hk. 2817 envanter numaralı Kur'ân-ı Kerim, tezhip sanatı açısından sûre başı süslemelerinin analizi çerçevesinde değerlendirilmiş, bu sûre başı tezhipleri renk, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından oluşturulan pafta türüne göre 7 grupta incelenmiştir. Eserdeki sûre başı tezhipleri daha önce sanatsal açıdan herhangi bir çalışmaya konu edilmediğinden dolayı tercih edilmiş, eserin dönem özelliklerinin ait olduğu dönemle kıyaslanıp, bu özellikleri taşıyıp taşımadığı, diğer dönemlerle hangi açıdan benzer özellik gösterdiği ortaya çıkarılmaya çalışılmış, yapılan bu ve benzeri çalışmalar doğrultusunda belge niteliği taşıması ve aktarıcı rol üstlenmesi açısından önemli görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Tezhip, Sûre başı.

Abstract

The Holy Quran, which is considered sacred for Muslims and plays the role of representative and transmitter of Islam, is also of artistic value. The book arts it contains and every detail of the art of illumination within these arts are among the elements that make the Holy Quran important, depending on its period, style and the skill of the artist who made it. The oldest examples of the Holy Quran reveal that the tradition of decorating pages in the art of illumination started with this holy book and contributed greatly to the development of the art of illumination. 37 Books, which are examples of these works and are preserved in Kastamonu Manuscript Library. The Holy Quran with inventory number 2817 was evaluated within the framework of the analysis of the surah head decorations in terms of the art of illumination, and these surah head illuminations were examined in 7 groups according to the type of sheets created in terms of color, motif and composition features. The sura head illuminations in the work were preferred because they had not been the subject of any artistic study before, and by comparing the period characteristics of the work with the period to which it belongs, it was tried to find out whether it had these features and in what way it was similar to other periods, and in line with these and similar studies, it was tried to be considered as a document. and was deemed important in terms of its transmitting role.

Keywords: Holy Quran, Illumination, Beginning the Surah.

Araştırma makalesi // Başvuru tarihi: 01.04.2024 – Kabul tarihi: 11.06.2024

* Doç. Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, dilbermine@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6000-7915> Kastamonu/Türkiye

1. Giriş

Kur'ân-ı Kerim süsleme geleneği Emevîler dönemine kadar dayanmaktadır. 8.-10. yüzyıllar arasında istinsah edilen Kur'ân-ı Kerim nüshalarından anlaşıldığı gibi, sayfaları tezhipli süsleme geleneğinin kutsal kitabın sayfalarında başladığı (Tanındı, 2010: 90) ve bu değerli eserlerin tezhip sanatının gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir. Kur'ân-ı Kerimlerde zahriye tezhibi, serlevha tezhibi, sûre başı tezhibi, gül süslemeleri, beyn'es süturlarla, nokta (durak) süslemesi, cetveller, bordür süslemeleri, zencerek alanları, hatime ve ketebe tezhibi olarak tezyin edilecek alanlar mevcuttur. Tezhip sanatına dair her dönem geçmişi takip ederek, aynı zamanda üzerine motif, renk, kompozisyon ve üslup açısından eklemeler yapılarak her biri birbirinden farklı ama diğer çalışmalardan da izler taşıyan değerli eserler üretilmiştir. Geçmişten günümüze değin farklı coğrafyalardan sanatkârlar tarafından ortaya konan çalışmalar çağdaş dönemlerle benzerlikler gösterebilmekle birlikte önceki veya sonraki dönemlerde üretilmiş olan eserlerde de benzer özellikler taşıdığı, aynı üslubu yansıttığı bunun yanı sıra dönemin sanatkârı tarafından farklı üslupta yenilikler kazandırıldığı ve kendinden sonraki dönemlerde yapılan çalışmalara da yön verdiği incelenen eserlerde ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalarda kullanılan motifler genellikle doğada görüldüğü gibi kullanılmamış, stilize edilerek, bakıldığında hangi çiçeğe ait olduğu belli olmayan bir form ve görünüm kazandırılarak yorumlanan biçimiyle uygulanmıştır. Sadece stilize edilmiş motifler değil yarı üsluplaştırılmış, natüralist ve barok-rokoko üslubuna ait motifler de dönem dönem çalışmalarda kullanılmıştır. Her dönem kullanılan motifler stilize motiflerdir. Yarı üsluplaştırılmış motifler Osmanlı sanatına Kanuni dönemi klasik dönem olarak da ifade edilen çağda Kara Memi adıyla bilinen usta sanatkâr tarafından tezhip sanatına kazandırılmıştır. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan natüralist üslubun da başlangıcı adına temel oluşturmuştur. Fakat yarı üsluplaştırılmış motiflerin aslında Emevîler döneminden itibaren uygulandığı görülmektedir. Bu motiflerin tercihinde üretildiği coğrafi özelliklerin de etkili olduğu (Emevîler döneminde hurma ağacı kullanılması gibi) yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Geçmişten günümüze değin tezhip sanatında geometrik motifler, hatayi gurubu (hatayi, penç ve gonca), rumi, ortabağ, bulut, çintemani, münhani, lale, gül, karanfil, nergis, sümbül, süsen, zerrin, bahar dalları, servi ağacı, nar ağacı, hurma ağacı, yaprak çeşidi olarak basit yaprak, açık ve kapalı formlu hançer yaprağı, akantus yaprağı, ayrıca,

bereket boynuzu, girland, fiyonk, gibi farklı üsluplarda birçok motif kullanılmıştır. Bunlara ek olarak yardımcı eleman dendan da yapılan kompozisyonlarda pafta oluşturulması için tercih edilmiştir. Üslup olarak klasik üslup, baba nakkaş üslubu, Herat üslubu, Türkmen üslubu, İstanbul üslubu, naif üslup, saz yolu üslubu, Kara Memi üslubu, natüralist üslup ve barok-rokoko üslubu tezhip sanatı kapsamında ortaya konan çalışmalarda gözlemlenmektedir.

İnsanlığa doğruluk ve güzellik yolunda rehber olsun diye gönderilen ve dünya tarihinde asırlardan bu yana en çok yazılan kitap olma özelliğini taşıyan son mukaddes kitap Kur'ân-ı Kerim, dünyanın dört bir tarafında o bölgelerin sanat zevkine göre üretilen on binlerce yazma nüshasının var olduğu, en eskisi 7. yüzyıla tarihlenen binlerce yazma Kur'ân-ı Kerim'in bugün dünyanın dört bir yanındaki en prestijli müzelerin değerli koleksiyonlarındaki yerini almasının (Artam, 2010: 9) yanı sıra hem yurt içi hem de yurt dışında bulunan birçok kütüphane, özel koleksiyon ve üniversite bünyelerinde koruma altındadır. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi de koruma sahalarından birini teşkil etmektedir. Bünyesinde yaklaşık olarak 4349 adet el yazması eseri barındıran kütüphane, Sinop, Karabük, Amasra, Bartın, Zonguldak Ereğli gibi gerek çevre illerden gerekse Kastamonu'da yer alan ilçe ve müzelerden eser kabulüne devam etmektedir. Dini, ilmi ve edebi konulu birçok eserin yer aldığı Kütüphanede korunan eserler arasında yer alan 2817 envanter numaralı Kur'ân-ı Kerim nüshasının sûre başı süslemeleri çalışma kapsamında tezhip sanatı açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme çerçevesinde eserin ait olduğu dönemin bezeme anlayışı, üslubu, motif, renk, kompozisyon özelliği bakımından analiz edilmiş, aynı dönemde üretilen sûre başı süslemeleri ile karşılaştırılıp dönem özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca dönemsel özelliklerinin yanı sıra önceki dönemlerde üretilen eserlerde bulunan numunelerin araştırma kapsamında incelenen eser örneklerinde ne derece etkili olduğu, benzerlik ya da farklılıklarının bulunduğu yönünde çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında analiz edilen eserin kütüphane kayıtlarından ve eserin cildinin iç kısmına yapıştırılan kâğıt üzerinde eserin müstensihinin Şeyh Hamdullah'ın öğrencisi hattat Abdullah Kırîmî olduğu ayrıca Kahire tüccarlarından Hüseyin'in Kastamonu Kadı Nasrullah Camii'ne 1268 tarihli vakıf kaydının var olduğuna dair bir not mevcuttur. Eserin istinsah tarihi H. 1018/ M. 1609, ölçüsü 308x195-192x110 mm, yaprak sayısı 453, sayfa başına satır sayısı 11, yazı

türü sülüs, kâğıt türü ise filigranlıdır¹. Eserin istinsah tarihi 17. yüzyılın ilk çeyreğini kapsamaktadır ve eserin süsleme analizleri bu dönem çerçevesinde yapılmıştır.

İncelenen eserin ketebe sayfasında الشيخ المشهور المرحوم تلاميذ من القریمی الله عبد الكتاب أضعف كتبه "Ketebehû ez'afu'l-kitâbe Abdullah El-Kırîmî min telâmîz el merhum el-müştehir eş-şeyh Hamdullah gafarallahü lehüma âmin. Ve kâne'l-feragu fî şehri Şa'bân'il-mükerremin senete semanin ve aşere ba'de'l-elfi H.1018" yazılıdır. "Şeyh Hamdullah'ın tanınmış ve merhum öğrencilerinden kâtiplerin en düşkünü Abdullah Kırîmî yazdı" anlamını içermektedir. Eserin istinsah edildiği yıl H. 1018/M. 1609 yılına denk gelmektedir. Yapılan çalışmada incelenen eserde yer alan sûre başı tezhipleri tasarım kurgusu, renk, motif ve üslup özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

Sözlükte "duvara tırmanmak, sıçramak" anlamına gelen sevr (sevre) kökünden türemiş olan sûre kelimesi (çoğulu süver) "evin bir bölümü veya katı, yüksek ve güzel bina, alamet ve nişan, şan ve şeref, yüce mertebe, "manalarına gelmektedir. Terim olarak Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ayetlerin bir araya getirilmesi neticesinde oluşan, sınırları Resul-i Ekrem tarafından vahiy doğrultusunda belirlenen (Birişik, 2009:538) ve her biri farklı sayılarda ayetlerden oluşan 114 bölümden her birine verilen isimdir (Tanrıver Celasin, 2014:15). Sûreler, âyet sayıları ve indiriliş zamanı esas alınarak her biri farklı isimlendirilmişlerdir. Sûrelerin Hicretten önce indirilenlerine Mekkî, hicret esnasında ve sonrasında indirilenlerine ise Medenî adı verilmektedir. Bu isimlendirmede muhataplar veya sûrenin indiriliş yeri değil, tarih yani "hicret" esas alınmıştır².

Sûreler, sanat çerçevesinde ve tezhip sanatı kapsamında oluşturulan süslemeleri hasebiyle belli dönemlerde üretilen ve üretildikleri döneme göre çeşitlilik arz eden önemli örnekleri bünyelerinde barındırmaktadır. Erken dönemde yazılan Mushaflarda Müslümanlar vahyin dışında hiçbir işaret ve söze yer verilmemesine özen göstermişler fakat zamanla sûre başlarına sûre adının yazılması ve bezenmesi, âyet sonlarına işaret konması, Mushaf'ın cüz, hizip ve aşırlara ayrılarak altınla bezenmesi hoş karşılanmıştır (Duran, 2012:63). Kur'ân-ı Kerimdeki sûre başlarına veya farklı konuları ihtiva eden eserlerin başlık kısımlarına yapılan tezhibe sûre başı

¹ <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/458433>, Erişim tarihi: 27.05.2024.

² <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mehmetok/126461/Kur'%C3%A2n-%C4%B1%20Ker'%C3%AEem%20Hakk'%C4%B1nda%20Genel%20Bilgi.pdf> Erişim tarihi: 27.05.2024.

(başlık tezhibi) adı verilmektedir (Kurfeyz, 2003:6). Sûre başları, sûrelerin isimlerini, nâzil oldukları yeri ve ayet sayısıyla kaçınıcı sûre olduğunu açıklayan başlıklardır (Derman, 2010:139). Kur'ân-ı Kerim'lerde sûre başları (ser-sûre), diğere eserlerde bölüm başlıkları, söz ve fasıl başları, divanlarda yer alan şiirlerin baş kısımları bazen koltuk tezhibi şeklinde bazen de yatay dikdörtgen form içerisinde tezhiplerle süslenmiştir. Sûre başı tezhiplerinde aynı kompozisyon uygulanmakla birlikte, her biri farklı tasarlanmış eserler de yer almaktadır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007:158). Sûre başı tezhibi tarihi gelişimi açısından irdelendiğinde yapıldığı döneme göre form, kompozisyon, motif, renk, işçilik ve malzeme açısından farklılıklar gösterdiği araştırmacı-yazar, akademisyen, sanatçı kimliğine sahip kişiler tarafından eski dönemlerde üretilen eserlerin incelenmesi neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Sûre başı tezhiplerinin ilk görüldüğü Emevîler dönemi sanatta yaratıcı olmaktan çok derleyicidir. Bu dönemin özellikle tezyinatta iki ana kaynağı Helenistik ve Sasani sanatıdır (Yetkin, 1954:17-56). Emevî sanatının temeli mimariye ve mimari tezyinata dayanmaktadır ve kullanma amacıyla yapılmış eserler üzerinde bile mimari tezyinat elemanları yer almaktadır (Beksaç, 1995:107). Hz. Osman'a ait olduğu düşünülen Mushaf'ın (TSMK 44/32) Müzemmil (385a) ve Leyl Sûresi'nin (402a) başına yapılan bezemelerde kubbe, kemer ve sütunlu yapı betimi bu anlayışa örnektir. Bir ya da bir buçuk satırlık alandaki bu bezemeler, basit geometrik motiflerle birlikte kullanılmıştır (Tanrıver Celasin, 2014:17). Emevîler döneminde yapılan sûre başı tezhiplerinde iç içe geçen daireler, yatay dikdörtgen içine zikzak yapan çizgiler, yarı stilize edilmiş hurma ağacı, yarı stilize edilmiş nar ağacı (Tanrıver Celasin, 2013:124-125-126), asma dal ve yaprakları, yarı ve tam stilize ağaç motifleri ayrıca münhani tarzı boyama ve havalı tahrir ya da negatif olarak adlandırılan tekniğin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan renkler kırmızı, kızıl kahverengi, yeşil ve sarıdır.

Abbasiler dönemi sûre başı tezhiplerinde asma yaprağı, basit geometrik motifler, rumi ve münhani motifleri ile geometrik geçmeler kullanılmıştır. Sûre başı yazı alanını paftalı olarak tasarlama işi bu devirde uygulanmaya başlanmış, yatay dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Altının yanı sıra lacivert, kahverengi ve beyaz renk uygulanmış, teknik olarak altın sıvama, renkler ise sıvama ve sulu boya tekniği şeklinde kullanılmıştır (Tanrıver Celasin, 2014:18-19-20; Tanrıver Celasin, 2013:126).

İlhanlılar döneminde çiçek dizileri (Demircan Aksoy, 2014:268), Memluk döneminde sûrelerin başlarında dikdörtgen alanlar içinde kufi hatla, tek veya çift iplik rumi motifli kompozisyonlara yer verilir. Bu alanlarda zemin kâğıt renginde bırakılmamış, genelde maviye boyanmıştır. Yazı alanları ise beyn'es süturlarla birbirinden ayrılmış, yine ayırma rumi motifleri ile haliç işi helezonlardan oluşan serbest rumi motifli kompozisyonlar oluşturulmuştur (Güney, 2013:135). Geometrik bezemelerin yaygın olarak kullanıldığı bu dönemde, sûre başı bezemeleri genellikle cetvelli ve arasuyu bezemelidir. Arasuyu deseni olarak zencerek, anahtarlı zencerek, gözü açık ve saç örgüsü gibi geometrik geçmeler kullanılmıştır (Tanrıver Celasin, 2014:21). Büyük Selçuklu dönemi sûre başı tezhiplerinde sık sık yazı ile tezyinatın iç içe uygulandığı örneklerle rastlamak mümkündür. Genellikle geometrik formlar, rûmîler, zencerek ve münhanileri içermektedir. Altın ve lacivert ön plana çıkan renklerdir (Gündüz, 2022:54).

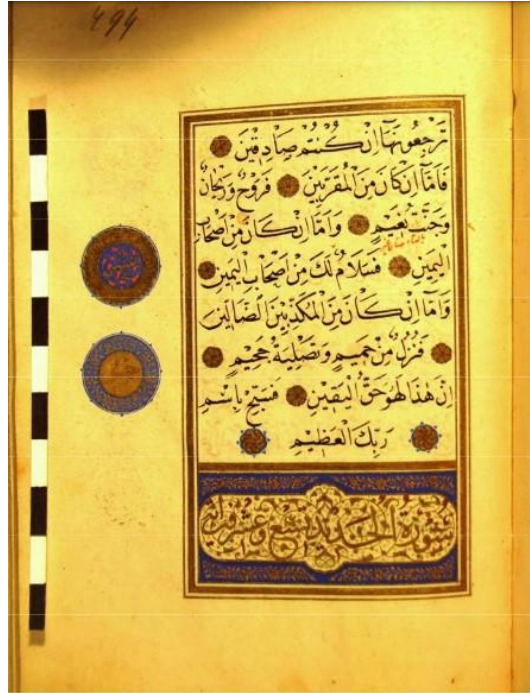
Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi sûre başı tezhiplerinde rûmî ve münhani motifi, geometrik geçmelerle birlikte kullanılmıştır. Tezhiplerde altının yanı sıra açık mavi, koyu mavi, yeşil ve eflatun gibi renkler klasik tezhip ve zer-ender-zer tekniği kullanılarak işlenmiştir. Her sûre başı bezemesi için farklı desen hazırlama geleneği Anadolu Selçuklu (TİEM 437-439) ve Beylikler dönemi Mushafalarında da devam etmiştir (KMM Müzeli Eserler, 12) (Tanrıver Celasin, 2014: 23; Algaç, 2000: 68). XII, XIII ve XIV. yüzyıllarda Kur'ân-ı Kerim'lerin sûre başı tezhiplerinin desenlerinde geometrik üslubun mükemmel örnekleri görülür (Ayan Birol, 2012: 62).

Timurlu dönemi sûre başı tezhiplerinde geometrik geçmelerden oluşan paftalı desenlerde hatâi grubu ile rûmi motifi aynı oranda uygulanmıştır. Aynı zamanda münhani motifi de uygulanmıştır. Bu desenler altın, bedahşi laciverti, pembe, limonküfü yeşili, mavi, siyah, kırmızı ve yeşille renklendirilmiştir. Bu dönem tezhiplerinde aynı eserde birbirinden farklı tasarlanmış sûre başı örnekleri görmek mümkündür (Baysal, 2010: 368-369; Özcan, 2015: 296).

Gündüz; Fatih dönemi sûre başı tezhipleri hakkında şu ifadeleri kullanmıştır. "Sûrenin adının yazılı olduğu alanlar dilimli paftalar ile belirlenip, diğer alanlar rûmî ve hatâyî motifleri ile bezenmiştir. Selçuklu döneminde olduğu gibi sûre adları ise genellikle beyaz boya kullanılarak tezyini kufi ile yazılmış olup yazıdan kalan boşluklar rûmî motifleri ile süslenmiştir. Zemin rengi olarak ise altın ve lacivert olan örnekler mevcuttur. Bazen bölüm adlarının yazılı olduğu alanlar

tıgılı yatay dikdörtgen veya kubbe şeklinde müzehhep alanlar ile zenginleştirilmiştir” (Gündüz, 2022:57-58).

II. Beyazıt dönemi sûre başı tezhipleri çoğunlukla yatay dikdörtgen alan içerisinde cetvel yardımı ile ya da ipliklerle dendan şeklinde bazen de bu iplikler üzerine yerleştirilen farklı motif gruplarının yardımıyla hazırlanır ve devrin özelliklerine göre değişik motif grupları ve paftalarla tezyin edildiği görülür. Farklı mürekkepler ile sûre isimlerinin yazıldığı alanlara serbest kompozisyon ile tasarlanmış süslemeler yapıldığı görülmektedir. Sûre başı tezhip alanlarında sûrenin isminin de yazılı olmasından dolayı diğer tezhipli alanlara göre daha sade tezhiplendiği görülmektedir. Zemin rengi olarak ise altın ve lacivertin yanı sıra siyah ve kâğıt renginin bırakıldığı örneklere de rastlanır. Az da olsa zer-ender-zer örnekler mevcuttur. Eğer zemin koyu renk ise sûre isimleri ya üstübeç mürekkebi ya da zer mürekkep ile yazılmaktadır. Altın veya kâğıt rengi olan zeminlerde ise üstübeç mürekkebi ile yazılan sûre isimleri çoğunluktadır. Bazen de zerendûd şeklinde olanlara rastlanır (Katalog I. TSMK. YY.913, R.4, v.494a) (Görsel 1), (Küpeli, 2015: 336; Küpeli, 2007: 382-383).

Görsel 1. Katalog I. TSMK. YY.913, R.4, v.494a (Küpeli, 2007: 97).

Kanuni dönemi sûre başı tezhiplerinde sûre adının yazıldığı alanlar hareketli dilimli paftalar veya salbekli şemseyi andıran formlar ile ayrılıp hurde, sarılma rûmî çeşitleri, bulutlar ve renkli motifler ile süslenmiştir. Zemin renkleri lacivert ve altın olup sûre isimleri çoğunlukla beyaz boya kullanılarak sülüs, nesih ve tevki yazı çeşitleri ile yazılmış ve harflerin kenarları siyah boya ile tahrirlenmiştir (Gündüz, 2022: 58).

17. yüzyıl tezhip sanatı açısından farklılık göstermeyen bir dönemdir ve XVII. yüzyılın ilk yarısı XVI. yüzyılın devamı niteliği taşımaktadır (Özkeçeci, 1992: 5-6). 17. yüzyılın ikinci yarısında saray nakkaşhanesinde hazırlanan Kur'ân nüshalarının tezhip ve cilt nüshalarını yapan sanatçıların geleneği ustalıklı koruduğu, ancak yeni geleneklerin tohumlarını da attıkları görülür (Tanındı, 2010: 115). 17. yy. çalışmaları klasik devir çalışmalarının süsleme özelliklerini yansıtmaktadır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 48).

XVII. yüzyıl Osmanlı Mushaflarında sûre başı bezemeleri, Avrupa sanatının etkisi altına girmiş ve klasik dönem özelliklerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Motif zenginliği ortadan kalkmış, tek tip hatayî ve rûmî motifleri, tasarımlarda biçimleri bozulmuş bir halde kullanılmıştır. Altın rengi ve lâcivert iki ana renk olarak kullanılmaya devam ederken yeşil, turuncu, yavruağzı, eflatun gibi renkler iplik ve motiflerde yer almaya başlamıştır (Tanrıver Celasin, 2014: 37-38).

XVIII. yüzyıl Barok-Rokoko özelliklerinin tasarım kalıplarına uygulandığı ve özellikle de varlıklı kimselerin saray ve konaklarında bu üslupların yoğunlaştığı görülür. Bu yeni üslup XVIII. yüzyılın başlarında tezhip sahasında etkili olmamıştır. El yazması eserlerde XVII. yüzyılın klasik tarzı biraz kabalaşmış haliyle renk, desen ve motiflerini kısmen koruyarak devam etmiştir. (Duran, 2015: 397-398-399).

XIX. yüzyılda etkisini gösteren ve Türk Rokokosu olarak ifade edilen üslupta üretilen eserlerde kullanılan motifler, geniş ve iri kıvrımlı yapraklar, sepet içerisinde çiçek buketleri, vazoda çiçekler, güllü girlandlar, fiyonklar ve kurdeleler, zikzak ve ışınlar, C ve S kıvrımlar, içinden çiçek buketleri çıkan bereket boynuzları, perde ve sütunlardır. Bu devirde klasiğin yanı sıra barok-rokoko üslubu Kur'ân-ı Kerim'lerde sûre başı tezhiplerinde de etkisini göstermiştir (Taşkale, 2015: 417).

2. 2817 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerim'in Sûre Başı Tezhiplerinin Analizi

2817 Envanter numaralı Kur'ân-ı Kerim'de cilt süslemesi, serlevha tezhibi, gül süslemeleri (Dilber ve Konak, 2024: 170), 112 tane sûre başı tezhibi ve ketebe sayfası tezhibi (Görsel 9) bulunmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde sûre başı tezhipleri ve ketebe sayfası tezhibi değerlendirmeye alınmıştır. Sûre başı tezhibinin 80 tanesi rumi motifi paftalı (Görsel 2), 12 tanesi açık hançer yaprağı formu paftalı (Görsel 3), 7 tanesi dendan paftalı (Görsel 4), 3 tanesi bahar dalı süslemeli (Görsel 5), 5 tanesi sarmal dallarla oluşturulan paftalı (Görsel 6), 2 tanesi natüralist yaprak paftalı (Görsel 7), 3 tanesi ise bulut motifi paftalı (Görsel 8) olarak tasarlanmıştır. Sûre başı tezhipleri süsleme özelliklerine göre 7 grupta incelenmiştir.

2.1. Rumi Motifi Paftalı Sûre Başı Tezhipleri

				
65b Al-i İmrân Sûresi	101b Nisa Sûresi	167b En'am Sûresi	200a Âraf Sûresi	236a Enfal Sûresi
				
250a Tevbe Sûresi	278a Yunus Sûresi	298a Hud Sûresi	318a Yusuf Sûresi	387b İsrâ Sûresi
				
406a Kehf Sûresi	424a Meryem Sûresi	452a El-Enbiya Sûresi	482a Mü'minun Sûresi	495b Nur Sûresi
				
510a Furkan Sûresi	521b Şuarâ Sûresi	538a Naml Sûresi	568a Ânkebut Sûresi	580a Rum Sûresi
				
596a Secde Sûresi	617b Sebe Sûresi	627b Fatır Sûresi	636a Yâsin Sûresi	644a Saffat Sûresi
				
655b Sad Sûresi	664a Zümer Sûresi	676a Mümin Sûresi	690a Fussilet Sûresi	699b Şura Sûresi
				
709b Zuhuruf Sûresi	719b Duhan Sûresi	723b Casiye Sûresi	729b Ahkâf Sûresi	750a Hucurat Sûresi
				
754a Kaf Sûresi	759b Zariyat Sûresi	777b Errahman Sûresi	782a Vâkıa Sûresi	765b Mücadele Sûresi
				
777b Errahman Sûresi	777b Errahman Sûresi	777b Errahman Sûresi	777b Errahman Sûresi	777b Errahman Sûresi

806a Mümtehine Sûresi	810a Saf Sûresi	818a Teğabün Sûresi	821b Talâk Sûresi	825b Tahrîm Sûresi
				
828a Mülk Sûresi	836a Hakka Sûresi	846a Cin Sûresi	852a Müddesir Sûresi	855b Kıyâmet Sûresi
				
858a Ed-Dehr Sûresi	864a Nebe Sûresi	869b Abese Sûresi	873b İnfîtâr Sûresi	874a Mutaffifin Sûresi
				
877b İnşikak Sûresi	879b Burûc Sûresi	881b A'lâ Sûresi	883b Gâşiye Sûresi	884a Fecr Sûresi
				
886a Beled Sûresi	887b Şems Sûresi	889b Leyl Sûresi	891b Üst İnşirâh Sûresi	891b Alt Tîn Sûresi
				
894a Beyyine Sûresi	895b Zilzal Sûresi	898a Üst Tekâsür Sûresi	898a Alt Asr Sûresi	899b Hümeze Sûresi
				
900a Üst Fil Sûresi	900a Alt Kureyş Sûresi	901b Üst Maûn Sûresi	901b Alt Kevser Sûresi	902a Üst Kâfirûn Sûresi
				
763b Tur Sûresi	902a Alt Nasr Sûresi	903b Tebbet Sûresi	904a Üst İhlâs Sûresi	767b Necm Sûresi
				
				
690a Fussilet Sûresi		750a Hucurat Sûresi		
				
836a Hakka Sûresi		846a Cin Sûresi		

Görsel 2. Rumi Motifi Paftalı Sûre Başı Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan rumi motifi paftalı sûre başı tezhipleri altın zeminli rumi paftalar ve dendanlarla sınırlandırılmıştır (Görsel 2). Sûre başı süslemelerinde rumi motifi ve dendanlar oluşturulan form ve grup açısından belirleyici olmuştur. Fakat motif ve yardımcı elemanlara ek olarak süslemelerin boyamasında kullanılan renkler ve boyandıkları alanlar

açısından da farklı görüntüler ortaya konduğu gözlemlenmektedir. Birbirine benzer tasarımlara sahip süslemelerde de boyama tercihinde farklılaşma durumu olup sanki farklı kurguymuş gibi algılandığı görülmektedir (Görsel 2). Tezhiplerin merkezinde dendanlarla sınırlandırılmış, dendanların etrafı yine aynı formda siyahla renklendirilmiş, siyahla boyanan dendanların dışına ise altın zeminli ayırma rumi motifiyle dendanların formunda sınır detayı yapılmıştır. Ayrıca dendanların uç kısımlarına tepelik formunda dış hatları altınla zemini ise siyahla renklendirilen ortabağ motifi ve gonca motifi ile basit yapraklar uygulanmış, zemini altınla sıvanmış üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazılı olduğu başlık alanı bulunmaktadır. Başlık alanına ek olarak dendanların sınırlarının zemini siyahla renklendirilmiş, üzerine beyazla noktalar yerleştirilmiş, ayrıca dendanların siyah zeminden sonra altın zeminli dendan ve rumi birleşiminden oluşan ikinci bir sınır çizgisi oluşturulmuştur. Başlık alanının her iki tarafında zemini altın, lacivert, kırmızı ve siyahla renklendirilen rumi ve ortabağ motifiyle oluşturulmuş paftalar mevcuttur. Pafta alanı oluşturulan rumi motifinden aynı zamanda sarmal dal ve motifler çıkarılmıştır. Paftaların dış alanı ise lacivert zeminlidir. Altın, lacivert, kırmızı ve siyah zeminli tezhip alanlarında $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış, altın, küf yeşili, sarı, beyaz, pembe, mavi, mürdüm ve turuncuyla renklendirilen gonca ve penç motifiyle yaprak ve altınla boyalı helezonlardan meydana gelen süsleme mevcuttur. Ayrıca sûre başı tezhibinde başlık alanını sınırlandıran dendanların uç kısımları ile rumi paftalarda yer alan, dış hatları altın, zemini ise bordo (kırmızı) ile renklendirilen tepelik ve ortabağ motifi bulunmaktadır. Sûre başı tezhipleri lacivert, turuncu, kırmızı, yeşil ve altın zeminli cetveller ve arasuyu süsleme alanı ile çevrelenmiştir. Lacivert, turuncu, kırmızı ve yeşil zeminli arasuyu alanının üzerine beyaz ve siyah renkle geometrik form ve artı (+), eksi (-) işaretlerinin yapıldığı kurtçuk adı verilen bir süsleme uygulanmıştır. Bu süsleme detayı açısından çalışma kapsamında değerlendirilen diğer gruplarda da aynı özellikleri içermektedir.

2.2. Açık Hançer Yapağı Formu Paftalı Sûre Başı Tezhipleri

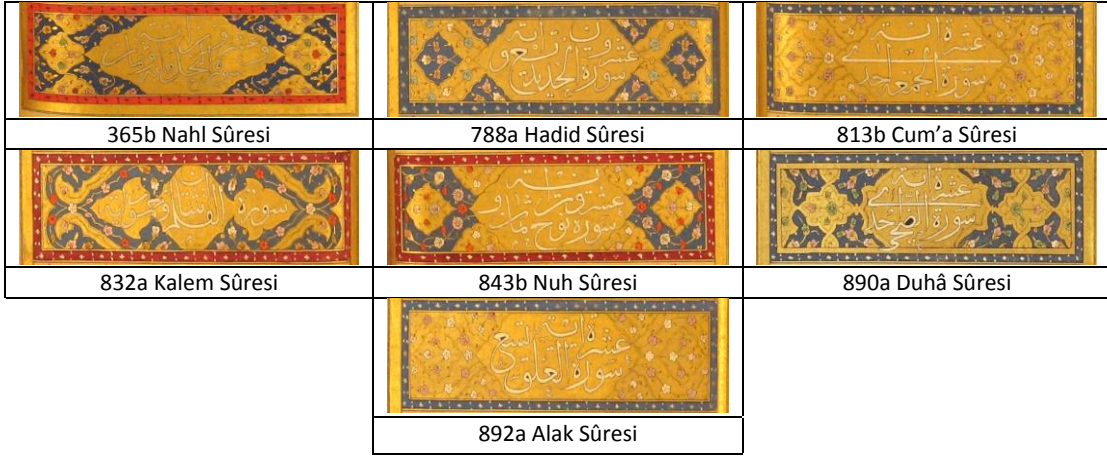
		
138a Mâide Sûresi	338a Ra'd Sûresi	436a Tâhâ Sûresi
		
551b Kasas Sûresi	590a Lokmân Sûresi	601b Ahzâb Sûresi
		
736a Muhammed Sûresi	772a Kamer Sûresi	861b Mürselât Sûresi
		
867b Nâziât Sûresi	871b Tekvir Sûresi	896a Âdiyât Sûresi

Görsel 3. Açık Hançer Yapağı Formu Paftalı Sûre Başı Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de bulunan açık hançer yapağı formu paftalı sûre başı tezhiplerinin (Görsel 3) merkezinde zemini altınla sıvanmış dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazılı olduğu başlık alanı bulunmaktadır. Başlık alanının sağ ve sol tarafına altın zeminli açık hançer yapağı ve rumi motifinden oluşan ayrıca siyah zeminli altınla renklendirilen ortabağ motifinden çıkarılan yaprak formlarıyla pafta alanları uygulanmıştır. Altın zeminli bir diğer alan ise süslemenin küçük bir kesitiyle oluşturulmuştur. Hançer yaprakları ve başlık alanının arasındaki boşluk siyahla renklendirilmiş, üzerine ise beyaz renkle noktalar yerleştirilmiştir. Açık hançer yapağı ve rumi motifleriyle oluşturulan pafta alanlarının dışında kalan kısımlar ise lacivert zeminden oluşmaktadır. Sûre başı tezhibinin birinde ise başlık alanı ve pafta alanı arasında kalan alan siyahla renklendirilmiştir. Bu tezhipte gonca motifinin çanak kısmından rumi motifi, üst kısmından ise açık hançer yapağı formu çıkarılıp pafta alanı oluşturulmuştur. Altın ve lacivert zemin alanlarında $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış altın, pembe, mavi, beyaz, sarı, turuncu ve küf yeşili renginde gonca ile penç ve yaprak ile sarmal dallardan meydana gelen süslemenin uygulandığı görülmektedir. Pafta alanı sınırlarını oluşturan açık hançer yapraklarının üzerinde de dal üzerinde gonca motifi tasarlandığı gözlemlenmektedir. Bu grupta

incelenen süslemelerde belirleyici unsur açık hançer yaprağı olmuştur. Süslemelerde benzer örüntüye sahip bir kurgu tercih edilmiş gibi gözükse de yaprakların anatomilerinde farklılıklar olduğu görülmekte ayrıca renklendirme alanlarındaki değişiklikler de farklı bir tasarım algısı oluşturmaktadır.

2.3. Dendan Paftalı Sûre Baş Tezhipleri

Görsel 4. Dendan Paftalı Sûre Baş Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de uygulanan dendan paftalı sûre baş tezhiplerinin (Görsel 4) merkezinde altın zeminli dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazıldığı başlık alanı bulunmaktadır. Başlık alanının sağ ve sol tarafında altın zeminli dendanlarla pafta alanları oluşturulmuştur. Paftaların dışındaki alanlar ise lacivert zeminlidir. 2 sûre başi tezhibinin pafta alanlarının ve dışında kalan kısımlarının zemini altınla renklendirilmiştir. Altın ve lacivert zeminli alanlarda ¼ oranında simetrik olarak tasarlanmış altın, küf yeşili, pembe, beyaz, sarı, mavi ve turuncuyla renklendirilen penç ve gonca motifi ile basit yapraklar ve sarmal dallardan oluşan bir süsleme mevcuttur. Bu gruptaki süslemelerde dendanlar pafta alanı oluşturması bakımından belirleyici unsur olmuştur. 7 süsleme arasında 4 farklı kurgu mevcuttur. 4 süslemenin tasarımı aynıdır. Fakat pafta alanlarının renklendirilmesi açısından farklı bir görüntü oluşturulması amaçlanmış, lacivert ve altınla boyanan yerler değiştirilerek benzerlik algısından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

2.4. Bahar Dalı Süslemeli Sûre Baş Tezhipleri

Görsel 5. Bahar Dalı Süslemeli Sûre Baş Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Eserde bulunan altın zeminli sûre baş tezhiplerinin (Görsel 5) merkezinde altın zeminli dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazıldığı başlık alanı yer almaktadır. Başlık alanının her iki kısmında penç motifinden çıkarılan gonca ve penç motifi ile sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşturulan, bahar dallarını andıran bir süsleme uygulanmıştır. Sûre baş tezhipleri $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış, altın, pembe, beyaz, mavi ve turuncu ile renklendirilen süslemelerden oluşmaktadır. Bu grubun oluşturulmasında bahar dallarını andıran süsleme belirleyici unsur olmuştur. Grupta bulunan 3 süslemede de kurgu aynı, zemini altınla renklendirilmiş fakat motiflerde kullanılan renk farklılıkları dolayısıyla yine bir algı oyunu olduğu gözlemlenmektedir.

2.5. Sarmal Dallarla Oluşturulan Paftalı Sûre Baş Tezhipleri

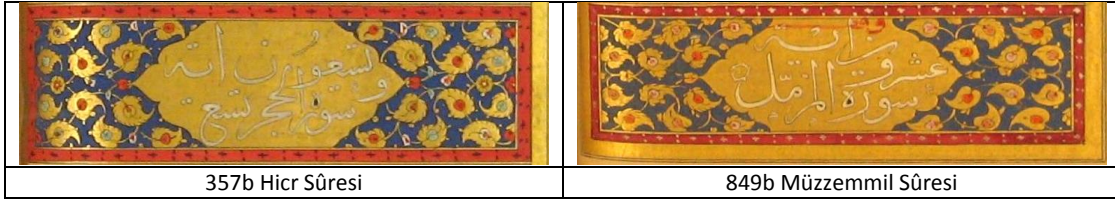

Görsel 6. Sarmal Dallarla Oluşturulan Paftalı Sûre Baş Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de uygulanan sarmal dallarla oluşturulan paftalı sûre baş tezhiplerinin (Görsel 6) merkezinde altın zeminli dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazıldığı başlık alanı mevcuttur. Başlık alanının her iki tarafında yer alan süslemedeki sarmal dalların bulunduğu 4 ve 6 kısımdan oluşan, zemini altınla renklendirilen damla ve serbest formlu pafta alanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu paftaların dışında kalan alanlar lacivert zeminlidir. Altın ve lacivert zeminli alanlarda $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış altın, küf

yeşili, turuncu, beyaz, sarı ve pembeyle renklendirilen penç ve gonca motifi ile basit yapraklar ve sarmal dallardan oluşan bir süsleme yapıldığı görülmektedir. Bu grupta bulunan süslemelerde sarmal dallarla farklı formlar oluşturularak zemin ayrımı yapılmış, gruptaki tüm tasarımlar birbirinden farklı kurgulanmıştır.

2.6. Natüralist Yaprak Paftalı Sûre Baş Tezhipleri

Görsel 7. Natüralist Yaprak Paftalı Sûre Baş Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de uygulanan natüralist yaprak paftalı sûre baş tezhiplerinin (Görsel 7) merkezinde zemini altınla boyanmış dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle sûre isminin yazılı olduğu başlık alanı mevcuttur. Başlık alanını oluşturan dendanların uç kısımlarından gonca motifi ve basit yaprağın çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Başlık alanının her iki tarafında uygulanan süslemede gül yaprağının doğadaki görüntüsü formunda altın zeminli pafta alanları oluşturulmuştur. Sûre baş tezhibinde kurgulanan kompozisyonda bulunan dallar tıpkı doğada bulunduğu haliyle paftaların oluşturulduğu yaprak formlarının dalı olarak tasarlanmıştır. Altın zeminli paftaların dışındaki zemin ise lacivertle boyalıdır. Altın ve lacivert zeminli alanlarda ¼ oranında simetrik olarak tasarlanmış altın, küf yeşili, beyaz, kırmızı, turuncu, pembe ve sarıyla boyanan gonca ve penç motifi ile basit yapraklar ve sarmal dallardan oluşan bir süsleme uygulanmıştır.

2.7. Bulut Motifi Paftalı Süre Başı Tezhipleri

Görsel 8. Bulut Motifi Paftalı Süre Başı Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de uygulanan bulut motifi paftalı süre başı tezhiplerinin (Görsel 8) merkezinde altın zeminli dendanlarla sınırlandırılan ve üzerine üstübeç mürekkebiyle süre isminin yazıldığı başlık alanı mevcuttur. Başlık alanının her iki tarafına başlık alanını çevreleyen dendanların sınırlarından itibaren başlayarak süsleme alanına kadar devam eden bulut motifiyle oluşturulmuş pafta alanları yapılmıştır. Başlık alanını sınırlandıran dendan ile bulut motifinin arasında kalan zemin süre başı tezhibinin birinde lacivert birinde ise siyah renkle boyanmıştır. Altın zeminli alanların dışında kalan kısım lacivert zeminlidir. Altın ve lacivert zeminli alanlarda $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış, altın, beyaz, pembe ve turuncu ile renklendirilen penç ve gonca motifi ile sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşan bir süsleme uygulanmıştır. Bu grupta yer alan süslemelerde bulut motifi belirleyici unsur olmuştur. Grupta bulunan 3 süsleme de küçük farklılıklarla birbirine benzer şekilde tasarlanmıştır. Fakat diğer gruplarda yer alan süslemelerde olduğu gibi renklendirmeyle farklı tasarım algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

3. Ketebe Sayfası Tezhibi

905b Sayfası Alt Kısımdaki Süsleme

Görsel 9. Ketebe Sayfası Tezhibi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kur'ân-ı Kerim'de uygulanan ketebe sayfası tezhibinin (Görsel 9) merkezinde altın zeminli dendanlarla çevrelenen başlık alanı bulunmaktadır. Başlık alanının üzeri boş bırakılmıştır. Bu alanın her iki tarafına dendanlardan çıkarılan açık hançer yaprağı ile natüralist görünüme sahip yaprak formlarından oluşan pafta alanları oluşturulmuştur. Bu alanların dışındaki kısımlar lacivertle renklendirilmiştir. Altın ve lacivert zeminli alanlarda $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanan turuncu, lacivert ve pembeyle boyanan penç ve gonca motifi ile sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşan bir süsleme mevcuttur.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma kapsamında analiz edilen eserin sûre başı süslemeleri rumi motifi paftalı, açık hançer yaprağı formu paftalı, dendan paftalı, altın zeminli, sarmal dallarla oluşturulan paftalı, natüralist yaprak paftalı ve bulut motifi paftalı olarak 7 kategoride incelenmiştir. Bu tezhiplerde kullanılan motifler, yapraklar ve yardımcı elemanlar penç, gonca, rumi, bulut, ortabağ, bahar dalları, basit yapraklar, açık hançer yaprağı, natüralist gül yaprağı, dendan, tepelik, cetveller ve kurtçuk olarak tabir edilen artı +, eksi - işaretleridir. Kullanılan renkler, altın, pembe, beyaz, lacivert, mavi, turuncu, siyah, kırmızı, küf yeşili ve sarıdır. Eserdeki süslemenin üslubu klasik üslup, natüralist üslup ve Kara Memi üslubu (kuralsız düzen anlayışı) 'dur. Kullanılan motifler stilize edilmiş motifler ve natüralist formda yapraktır. Eserin künye bilgilerinden ve ketebe

kaydından edinilen bilgi doğrultusunda istinsah edildiği yıl H. 1018/M. 1609 yılına denk gelmesi hasebiyle 17. yüzyılın ilk çeyreği olarak değerlendirilebilir. Bu dönem açısından tezhip sanatı özelliklerine bakıldığında “17. yüzyılın ilk yarısı önceki dönemlerin devamı niteliğini taşıyıp klasik tarzda uygulanan tezhip örneklerine ek olarak 16. yüzyılın başlarında yapılmaya başlayan saz yolu üslubunun 17. yüzyılın başlarına kadar yapılmaya devam edildiği, halkâr ve şikaf halkâr çalışmalarının ortaya konduğu” (Mahir, 2015: 379) 15. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmaya başlanan (Derman, 2012: 337), 17. asırda da devam eden Tuğra bezemeciliği bu devirde uygulanan tezhip çalışmaları arasında yer almaktadır (Mahir, 2015: 392). Ayrıca Kara Memi'nin uyguladığı halkâr tasarımlarında kullandığı kuralsız dal hareketlerine benzer tasarımlar ile 17. yüzyılda da karşılaşılır: Klasik Osmanlı tezhiplerinde motiflerin dal giriş ve çıkışları belirli kurallara bağlıyken Kara Memi ve 17. yüzyılda hazırlanan el yazmalarında görev alan bazı sanatçılara ait eserlerde bu kuralların dikkate alınmadığı görülür (Konak ve Dilber, 2020: 254). 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kara Memi tarafından tezhip sanatına dâhil edilen yarı üsluplaştırılmış motifler, 17. yüzyılda kendine has bir karakter ve natüralist görünüm kazanıp, ayrıca tonlamalı boyanıp tahrirlenerek şükufe olarak ifade edilen bir süsleme çeşidi olarak devam etmiştir (Duran, 2015: 406). Bu bilgilerden yola çıkarak eserin sûre başı süslemelerinin stilize edilmiş motifler, kompozisyon kurgusu, simetrinin hâkim olması ve işçiliği dolayısıyla 16. yüzyıl örneklerinin titiz işçiliğini ve klasik üslubu, sûre başı süslemelerinde kullanılan natüralist gül yaprağı açısından 16. yüzyılda temeli atılan ve 17. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlanan natüralist üslubu, eserin 742a, 801b ve 880 sayfalarında yer alan sûre başı süslemelerinde görülen bahar dalı formunda oluşturulan tasarımlar (Görsel 10) ile 357b ve 849b sayfalarında yer alan sûre başı süslemelerinde görülen natüralist yaprak formu (Görsel 10) açısından Kara Memi üslubunu yansıttığı görülmektedir. Ayrıca süslemelerin bazı kompozisyon kurguları göz önünde bulundurulduğunda tezhip sanatı kapsamında üretilen eserlerde yer alan klasik tasarım anlayışında bulunan dal geçişinin hatayi ve gonca motifinde tek yönde olması gereken kuralın aksine (Görsel 11) ayrıca rumi, bulut, dendan ve ortabağ motifinin birlikte ya da bağımsız olarak tasarlandığı, bitkisel kompozisyonun aynı düzlemde fakat birbiriyle bağlantılı olmadan kurgulandığı, rumiden, ortabağdan, buluttan ve dandandan bitkisel kompozisyonun çıkarılamayacağı kuralı mevcuttur. Bu kuralının aksine incelenen eserin sûre başı süslemelerinin 298a, 318a, 452a, 538a, 580a, 590a, 617b, 655b, 676a, 729b, 736a, 750a, 763b, 788a, 806a, 818a, 821b, 828a, 836a, 843b, 846a, 855b,

861b, 864a, 867b, 871b, 873b, 874a, 889b, 891b, 894a, 896a, 898a alt kısım 898a üst kısım, 900a, 902a, 904a sayfalarında yer alan tezhip tasarımlarında gonca motiflerinin birbirinin zıddı yönünde kurgulandığı, ayrıca rumi motifi, ortabağ motifi ve dendandan bitkisel motiflerin çıkarıldığı gözlemlenmiştir. (Görsel 11). Bu yaklaşımın Kara Memi'nin yaptığı eserlerde uyguladığı kuralsız düzen (Dilber, 2021: 273) anlayışıyla ortaya konduğu, bu tarz yaklaşımların 16. yüzyılda Kara Memi ile karşımıza çıktığı, 17. yüzyılın ilk yarısında üretilen birçok eserin süslemesinde de uygulandığı görülmektedir (Dilber, 2021: 273).

Eserde yer alan sûre başı tezhiplerinin süsleme özellikleri bakımından sûre başı tezhiplerinin tarihi gelişim süreci ve bu süreçteki dönemsel özellikleri karşılaştırıldığında, Kanuni dönemi sûre başı tezhip özellikleri arasında yer alan sûre adının yazıldığı alanların hareketli dilimli paftalar veya salbekli şemseyi andıran formlar ile ayrılıp hurde, sarılma rûmî çeşitleri, bulutlar ve renkli motifler ile süslendiği, zeminin lacivert ve altın olduğu, sûre isimlerinin çoğunlukla beyaz boya kullanılarak sülüs, nesih ve tevki yazı çeşitleri ile yazıldığı ve harflerin kenarlarının siyah boya ile tahrirlendiği (Gündüz, 2022: 58) bilgisinden yola çıkılarak 16. yüzyıl özelliklerini taşıdığı görülmektedir.

		
2817 Envanter Numaralı Eserin 742a Sayfasında Yer Alan Sûre Başı Tezhibi Bahar Dalı Örneği	1546 tarihli Mushafın tezhipli sayfası Bahar dalı örneği Koltuk Detayı (Çelenk, 2021: 62)	Kara Memi'ye Ait Muhibbi Divanından Bahar dalı Örneği (Çelenk, 2021: 90)

	
Çalışmaya Konu Olan Eserin 357b Sayfasında Yer Alan Sûre Baş Tezhibindeki Natüralist Gül Yaprağı	Kara Memi Tarafından yapılan ve Muhibbi Divanı Adlı Eserde Yer Alan Halkar Süslemesindeki Gül Yaprağı (Atasoy, 2016: 95)

Görsel 10. Bahar Dalı Örnekleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi, Çelenk, 2021: 62-90), Natıraist Üslupta Yaprak Örnekleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi, (Atasoy, 2016: 95)

		
Çalışmaya Konu Olan Eserin 782a, 861b ve 894a Sayfalarında Yer Alan Kurlsız Düzen Örnekleri (Gonca Motiflerinin Ters Yöndeki Kurgusu)		
		
Kara Memi Tarafından Yapılan Halkar Süslemelerindeki Kurlsız Düzen Örnekleri (Hatayi ve Gonca Motifinin Ters Yöndeki Kurgusu) (Atasoy, 2016)		
		
Çalışmaya Konu Olan Eserin 387b, 690a ve 828a Sayfalarında Yer Alan Kurlsız Düzen Örnekleri (Ortabağ ve Rumi Motifi ile Dendan ve Bitkisel Motiflerin Aynı Dal Üzerindeki Kurgusu)		

Görsel 11. Kuralsız Düzen Anlayışı İle Tasarlanmış Örnekler, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi, (Atasoy, 2016)

Çalışma kapsamında değerlendirilen eserde cilt süslemesi, serlevha ve sûre başı tezhipleri, gül süslemeleri (Dilber ve Konak, 2024: 170) ile ketebe sayfası tezhibi bulunmaktadır. Eserin cüz gülü süslemelerinde cüzü vurgulamak amacıyla süslemeleri yapan sanatkârın dışında bu sanata dair alanında yetkin ve tecrübeye sahip olmayan biri tarafından mevcut tasarıma eklemeler yapılmaya çalışılmış ve işçiliği kötü bir çalışma ortaya çıkmıştır. Aynı durum eserin hatime sayfasında yer alan tezhip süslemesinde de mevcuttur. Eserin 357b, 849b, 138a, 338a, 436a, 551b, 590a, 601b, 736a, 772a, 861b, 867b, 871b ile 896a sayfalarında yer alan sûre başı tezhiplerindeki tasarım elemanları ve kurgusuyla 905b sayfasındaki ketebe sayfası tezhibi oluşturulmaya çalışılmış, işçiliği bozuk, kaliteden uzak kötü bir iş ortaya çıkmıştır (Görsel 12). Bu tasarımlar karşılaştırıldığında eserin sûre başı süslemelerini yapan sanatkâr ile ketebe sayfası tezhibini yapan kişinin aynı olmadığı kanısına varılmış ve bu süslemenin sonradan eklendiği fikri oluşmuştur.

Görsel 12. Esere Sonradan Eklendiği Düşünülen Hatime Sayfası Tezhibi ile Bu Tezhip Oluşturulurken Esinlenen Sûre Başı Tezhipleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Kaynakça

Algaç, Ş. (2000). *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Tezhip Sanatı (XIII.-XV. Yüzyıllar)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı

Artam, T. (2010). "1400. Yılında Kur'ân-ı Kerim: Sunuş", der. Müjde Unustası, İstanbul: Antik A. Ş. Kültür Yayınları.

Ayan Birol, İ. (2012). "Tezhip", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 41, s. 61-62.

Baysal, A. F. (2010). "Mushaf Tezminatının Tarih İçindeki Gelişimi", *Marife*, Konya: Yediveren Kitap, Sayı 3, s. 365-386.

Beksaç, A. E. (1995). "Emevîler: Sanat". *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 11, s.104-108.

Birışık, A. (2009). "Sûre", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt 37, s.538-539.

Demircan Aksoy, Z. (2014). "İlhanlı ve Memlûk Etkileşiminde XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 29, s. 265-280.

Derman, Ç. (2010). "Tarihimizde Mushafın Bezenmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Süreli Yayınlar, Sayı 4, s.137-144.

Derman, M. U. (2012). "Tuğra", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları. Cilt 41, S.336-339.

Dilber, M. (2021). "Ankara Milli Kütüphanesi'nde Bulunan 3838 Envanter Numaralı El Yazması Eserin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi". *Sanat Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sayı 37, s.262-276.

Dilber, M. ve Konak, İ. (2024). "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan 2817 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerim'in Cilt, Serlevha ve Gül Tezminatı Üzerine Bir Değerlendirme". *Asya Studies*, Giresun: Sayı 27, s.169-184.

Duran, G. (2012). "Tezhip Sanatının Kullanım Alanları", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, Cilt: 41, s. 63-65.

Duran, G. (2015). "Hat ve Tezhip Sanatı: 18. Yüzyıl Tezhip Sanatı", der. Ali Rıza Özcan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güney, G. (2013). "Memlûk Dönemi Müzehhibi Ebu Bekir'e Atf Edilen Tezminat Üslubuna İlişkin Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 28, s. 132-136.

Gündüz, B. (2022). *Tezhip Sanatının Uygulanma Sahaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Tezhip Programı.

Konak, R. ve Dilber, M. (2020). "Derviş Hasan Medhî'nin Tercüme-i Şâhnâme-i Firdevsî Adlı Eserinin Türk Kitap Sanatları Açısından Değerlendirilmesi". *Jasss Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Elazığ: Sayı 81, s.251-271.

Kurfeyz, N. (2003). *Tezhip*, 1. Basım, İstanbul: Tativ Yayınları.

Küveli, G. (2007). *II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı*, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Tezhip-Süsleme Sanat Dalı.

Küveli, G. (2015). "*Hat ve Tezhip Sanatı: Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları: II. Bâyezid Dönemi (1481-1512)*", der. Ali Rıza Özcan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mahir, B. (2015). "*Hat ve Tezhip Sanatı: Osmanlı Bezeme Sanatında Saz Üslubu*", der. Ali Rıza Özcan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özcan, Ş. B. (2015). "*Hat ve Tezhip Sanatı: Tezhip Sanatında İhtişamlı Bir Dönem: Timur Devri Herat Üslubu*", der. Ali Rıza Özcan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özkeçeci, İ. (1992) *Türk Tezhip Sanatı ve Tezyîni Motifler*, 1. Basım, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını.

Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. B. (2007). *Türk Sanatında Tezhip*, 2. Basım, İstanbul: İlhan Özkeçeci Yayınları.

Tanıncı, Z. (2010). "*1400. Yılında Kur'ân-ı Kerim: Kur'ân-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri*", der. Müjde Unustası, İstanbul: Antik A. Ş. Kültür Yayınları.

Tanrıver Celasin, A. (2013). "Tezhip Sanatında Emevi Dönemi Sürebaşı Bezemelerinin Yeri", *Art-e*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sayı 12, s. 120-138.

Tanrıver Celasin, A. (2014). *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tezhip Sanatı Bağlamında Şeyh Hamdullah Mushafları Sûre Başı Bezemelerinin Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

Taşkale, F. (2015). "*Hat ve Tezhip Sanatı: 20. Yüzyıl Tezhip Sanatı*", der. Ali Rıza Özcan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yetkin, S. K. (1954). *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitü Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mehmetok/126461/Kur%C3%A2n-%C4%B1%20Ker%C3%AEm%20Hakk%C4%B1nda%20Genel%20Bilgi.pdf> Erişim tarihi: 27.05.2024.

<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/458433> Erişim tarihi: 27.05.2024.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Katalog I. TSMK. YY.913, R.4, v.494a Küpeli, G. (2007).

Görsel 2. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 3. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 4. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 5. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 6. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 7. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 8. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 9. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi

Görsel 10. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi, Çelenk, E. (2021). *Karamemi Tezyinatının Etkisinde Yeni Cilt Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Cilt Programı, Atasoy, N. (2016). *Muhibbi Divanı-Kara Memi*, İstanbul: Masa Yayınları.

Görsel 11. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi ve Atasoy, N. (2016). *Muhibbi Divanı-Kara Memi*, İstanbul: Masa Yayınları.

Görsel 12. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Dijital Arşivi